

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

розвитку особистості, та спонукають до розвитку творчих здібностей школярів.

Література:

1. Барко В. І., Тютюнников А. М. Як визначити творчі здібності дитини? – К. : Україна, 1991. – 79 с. : іл. – (Сім'я і суспільство). – Бібліогр.: с. 78.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / еклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ-Перун, 2003. – 1440 с.
3. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: уаук.-метод. посібн. / О.І. Пометун, Л. В. Пироженко; за ред. О. І. Пометун. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с. : іл
4. Слюсаренко Н. В. Методика навчання моделювання та конструювання швейних виробів / Н. В. Слюсаренко // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 25. – Херсон : Айлант, 2001. – С. 200–207.
5. Сухомлинський В. А. Проблеми виховання всесторонне розвитої личности // Історія педагогіки в Росії. – М., 1999. – С. 3–73.
6. Сисоева С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С. О. Сисоева. – К. : Поліграфкнига, 1996. – 406 с.
7. Терещук А. Методи творчої діяльності на уроках трудового навчання // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2006. – №1. – С. 19–23.

Лебедева І. А.*

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ДИТИНИ В СИСТЕМІ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ Б. Д. ЕЛЬКОНІНА – В. В. ДАВИДОВА

У статті висвітлено провідні ідеї технології розвивального навчання Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова, розкрито положення концепції навчальної діяльності школярів, представлено модель діяльності педагогічного колективу з упровадження розвивального навчання в школі. Розкрито роль ресурсного центру розвивального навчання в системі професійної підготовки вчителів та алгоритм управлінської діяльності в системі розвитку особистості учня.

Кожен період становлення державності України характеризується новою економічною чи політичною ситуацією, новими ідеологічними та ціннісними установками. Проте є чинник, що об'єднує цей час з попередніми, а саме: держава визначає місце освіти в розвитку українського суспільства та обов'язково окреслює стратегічні напрями її розвитку, відповідно до яких укладаються Державні стандарти, розробляються структура освіти та вимоги до педагогів. Таким чином детермінуються інноваційні зміни, які є своєрідною відповіддю на виклики, що потребують вирішення найближчим часом.

Перший і найскладніший з них – це необхідність підвищення рівня професіоналізму вчителів, які зобов'язанні забезпечувати належний рівень якості освіти. Ця проблема ґрунтовно була окреслена Українським центром оцінювання якості освіти

* © Лебедева І. А.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

у 2014 році та містила невтішний висновок: загальноосвітні школи України не забезпечують своїм вихованцям рівня знань, який вимагається Державним стандартом освіти, тому рівень їхніх знань є низьким. До такого підсумку І. Лікарчука, крім невтішних підсумків ЗНО 2014 року, привели ще й результати цікавого та повчального експерименту, проведеного одним із регіональних центрів оцінювання якості освіти спільно з департаментом освіти облдержадміністрації: скласти тести, укомплектовані завданнями 2008-2012 років для ЗНО випускників, було запропоновано вчителям. У статті «Учителів багато, а от учити нікому» І. Лікарчук зазначає: «Результати шокували не лише працівників регіонального центру оцінювання якості освіти (ОЯО), а й чиновників від освіти. Правильно виконали всі завдання, які були включені до тестів, лише 37 педагогів (4%) із 973, що взяли участь в експерименті. Основна кількість педагогів змогла виконати лише 50-75% завдань».

Отже, ситуація, яка склалася з рівнем освіти випускників школи, ще раз доводить, що в освіті мають місце проблеми, пов'язані з готовністю педагогів до використання оптимальних технологій навчання, виховання й розвитку особистості дитини.

Альтернативою існуючій системі, яка в значній мірі залишається традиційною, є технологія розвивального навчання Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова, яка практикується в освітньому середовищі більше 50 років. Нині навчальні плани для класів розвивального навчання затверджені Міністерством освіти і науки України; у м. Харкові діють центри з підготовки вчителів; у багатьох школах ця технологія застосовується на і ступені навчання, у деяких – також і в середній ланці.

Основною відмінністю технології РН є її спрямованість на створення системи розвитку дитини. У розробці технології розвивального навчання її автори спиралися на основні положення теорії Л. С. Виготського, психолога, автора наукових праць з когнітивного розвитку дитини, який зазначав, що «Найбільш загальне положення, на яке варто вказати відразу: процес розвитку в кожну вікову епоху, незважаючи на всі труднощі його організації і складу, на все різноманіття його часткових процесів, які відкриваються за допомогою аналізу, є єдиним цілим, що має певну будову» [1, с. 67–78].

Метою статті є аналіз провідних ідей, концептуальних положень технології розвивального навчання Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова, характеристика моделі діяльності педагогічного колективу щодо її системного впровадження в навчально-виховному процесі та ролі ресурсного центру у професійній підготовці вчителів.

Теоретичною основою розвивального навчання Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова є концепція навчальної діяльності школярів, в основі якої декілька основних положень [4, с. 8–43]. Сутність першого з них полягає в тому, що навчальна діяльність є загальною і необхідною формою психічного розвитку молод-

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

ших школярів. Тому в науковому обґрунтуванні своїх ідей Д. Б. Ельконін і В. В. Давидов спиралися на ідею Л. С. Виготського про те, що навчання йде попереду розвитку, а також додавали: розвиток дитини буде проходити більш інтенсивно, якщо дитина включена в діяльність, яка відповідає її віковим особливостям. Так, для дітей молодшого шкільного віку провідною є навчальна діяльність.

Другим положенням означеної концепції є наступне: змістом навчальної діяльності повинні бути теоретичні знання, що відображають об'єкт з боку його внутрішніх зв'язків і закономірностей (наукові факти, наукові поняття, закономірності, теорії). Так формується теоретичне мислення молодших школярів, а не емпіричне, як це відбувається за традиційною системою.

Третє положення концепції передбачає, що засвоєння школярами теоретичних знань здійснюється в ході розв'язання системи навчальних завдань за допомогою виконання особливих дій. Таким чином у них формується узагальнений спосіб дії, тобто спосіб розв'язання всіх конкретних завдань певного класу.

Узагальнений спосіб вирішення навчального завдання складається з наступних навчальних дій:

1. Здійснення аналізу умови завдання з метою виділення основної властивості об'єкта, що досліджується.

2. Побудова моделі об'єкта, що досліджується.

Модель – замітник об'єкта, що досліджується, вивчення якого дає нову інформацію про самий об'єкт дослідження. Моделі можуть бути: знаковими – різноманітні формули; графічними – малюнки, креслення, схеми; предметними – макети, моделі механізмів.

3. Отримання нової інформації про об'єкт дослідження на основі вивчення його моделі.

4. Побудова системи завдань, що розв'язуються загальним способом.

5. Контроль за виконанням дій (здійснення самоконтролю).

6. Оцінка засвоєння загального способу дій як результату розв'язання поставленого навчального завдання.

Метою технології розвивального навчання є розвиток особистості молодшого школяра. Реалізувати цю мету, вважають учені, можливо шляхом формування теоретичного типу мислення, що передбачає оволодіння такими інтелектуальними вміннями, як аналіз, рефлексія, моделювання, планування.

Систему розвивального навчання регулюють декілька принципів:

1. Принцип організації процесу навчання відповідно до етапів вікового розвитку дитини.

2. Принцип діяльності. Діти повинні засвоювати знання в діяльності.

3. Принцип предметності: виявлення змісту засвоюваного поняття спочатку відбувається в ході перетворення різноманіт-

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

них предметів, а потім цей первинний зміст поняття зображується у вигляді моделей. Даний принцип націлює на навчання учнів моделюванню, значення якого полягає в заміні одних об'єктів іншими, їх моделями, так, що дослідження останніх дозволяє дізнатися нове про змінені об'єкти.

Д. Б. Ельконінім і В. В. Давидовим розроблений теоретичний спосіб засвоєння учнями навчального матеріалу, який вчені назвали способом переходу від абстрактного до конкретного [3]. Для теоретичного способу засвоєння навчального матеріалу характерні три етапи:

- етап виявлення істотних властивостей, зв'язків, внутрішніх закономірностей і визначення на основі цього змісту поняття;

- етап фіксації виділеного змісту поняття в моделях;

- етап, на якому учні дізнаються про конкретні випадки прояву поняття.

На перших двох етапах відбувається первинне ознайомлення школярів зі змістом поняття, на останньому – засвоєння змісту поняття в цілому.

Роль учителя в цьому процесі полягає в тому, що він навчає дітей виконувати кожну дію, яка входить в структуру узагальненого способу розв'язання навчального завдання. При цьому вчитель спрямовує діяльність учнів так, що вони самостійно виконують навчальні дії.

Головним фактором оволодіння новою освітньою системою, у тому числі Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова, є формування особистісної професійної позиції вчителя. Педагогу нового типу необхідно ретельно проаналізувати свої професійні цінності, зруйнувати професійні стереотипи, проаналізувати особисті недоліки, спробувати сформувати новий образ самого себе. Завдання такого педагога не передача знань, а організація особистої діяльності учнів з оволодіння способами аналізу та узагальнення навчального матеріалу.

Так, А. Б. Воронцов, засновник та керівник московського експериментального навчального комплексу «Школа розвитку», у книзі «Практика розвивального навчання (система Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова)» [1] відзначає три характеристики, які є необхідними засобами професійної самореалізації педагога: наявність рефлексії, інтуїції та волі. На основі цих характеристик формуються кваліфікаційні характеристики вчителя розвивального навчання:

- здібність до побудови колективно-розподільчої форми навчальної діяльності;

- знання про закономірності групової діяльності, рівні групової діяльності, способи розв'язання конфліктів, форми спілкування;

- здатність будувати навчальний предмет у вигляді навчальних задач, які несуть понятійний зміст;

- знання психологічних закономірностей та механізмів

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

володіння навчальною діяльністю, розвитку особистості дитини; володіння системою педагогічних методів, які дозволяють вирішувати навчальні задачі в ситуації колективної діяльності;

– володіння теоретичним змістом тієї предметної області, яка дозволяє побудувати навчальну діяльність.

У цьому випадку діяльність педагога перетворюється на дослідницьку, до якої він може внести щось нове, відкрите ним у процесі саморозвитку. Позиція педагога змінюється з монологічної на діалогічну.

Найбільш складним управлінським завданням у розбудові системи розвивального навчання в школі є створення технології організації педагогічної діяльності вчителя. Модель діяльності педагогічного колективу може мати декілька етапів:

- самовизначення вчителя (створення потреби і мотивів у цій діяльності);
- визначення стратегічних і тактичних педагогічних завдань для вчителя;
- планування діяльності вчителя;
- педагогічні дії та операції;
- рефлексія особистісної діяльності;
- корекція педагогічних дій;
- визначення нових педагогічних завдань.

На етапі мотивування завдання керівника – знайти мотиви для кожного члена колективу, тобто активізувати особистісні інтереси, створити умови для реалізації задумів у процесі педагогічної діяльності. Основною формою роботи повинна бути індивідуальна бесіда з чітким визначенням пріоритетів кожного педагога і як результат – самовизначення педагога та самостійний свідомий вибір.

Можливо і необхідно організувати проходження вчителями курсів підвищення кваліфікації саме в спеціалізованих центрах із розвивального навчання в місті Харків; звільнити вчителів від виконання непритаманних їм функцій зі збільшенням часу для підвищення кваліфікації та відпочинку; звільнити від надмірної опіки з боку адміністрації, надати пріоритет самооцінці педагогічної діяльності педагога за його персональним запитом. Окрім того, робота вчителя передбачає свободу вибору, яка є в кожного учасника цієї системи. Учитель обов'язково повинен мати можливість «виходу» з розвивального навчання, якщо він не зміг себе реалізувати. Саме свобода вибору – головний принцип кадрової політики.

Проте зауважимо, що, якщо вчитель не пройшов спеціальної підготовки з технології розвивального навчання, не навчався на відповідних курсах, він не зможе реалізувати всі етапи педагогічної діяльності за цією технологією.

На рівні окремої педагогічної громади міста, району роль методичного центру розвивального навчання можуть зіграти ресурсні центри, де не лише концентруються науково-мето-

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

дичні матеріали, розробки вчителів, а головне – проводиться навчання педагогів, обмін досвідом, визначення проблем, які потребують вивчення, колективного обговорення, напрацювання рішень.

У 2009 році на базі Цюрупинської спеціалізованої школи І–ІІІ ст. № 4 (уперше клас розвивального навчання був відкритий саме в цій школі у 1994 році вчителем початкових класів С. М. Швець) було створено районний ресурсний центр розвивального навчання, основними напрямками діяльності якого є:

- методична і психологічна підтримка педагогів, які працюють за системою розвивального навчання;
- забезпечення вчителів методичною та науково-практичною літературою для роботи в класах розвивального навчання;
- узагальнення та розповсюдження перспективного педагогічного досвіду;
- просвітницька робота з громадськістю з метою розповсюдження основних ідей розвивального навчання;
- консультативна робота з батьками, діти яких навчаються в класах розвивального навчання;
- психологічний супровід учнів.

Традиційними стали науково-практичні конференції, на яких моделюються уроки різних типів, вивчаються аспекти навчальної діяльності учня як основного компоненти системи розвивального навчання, розглядаються методичні рекомендації щодо організації групової роботи, проводиться вивчення технологічної карти уроку. Досвідчені педагоги демонструють майстер-класи для колег. На базі центру постійно працює консультативний пункт для педагогів, які розпочинають роботу за цією системою, проводяться фестивалі відкритих уроків.

Значне місце в організації роботи в системі РН відіграє моніторинг діяльності учнів у процесі навчання, відстеження психологічних особливостей особистісного розвитку, пов'язаного з навчальною діяльністю. Дослідження показують, що базовий рівень успішності класів РН по району становить 100%, якісний рівень складає 76%.

Досвід педагогів, які працюють за інноваційними системами навчання, дозволяє зробити висновок: для успішної реалізації будь-яких перетворень у системі освіти необхідно сформулювати колективні цілі, а не цілі окремих осіб, постійно розширювати коло вчителів з новим типом педагогічного мислення.

Важливим етапом діяльності вчителів та учнів є рефлексія; саме вона стає поштовхом до наступної продуктивної діяльності. Кожний творчий педагог знаходиться в постійному пошуку та ставить перед собою рефлексивні питання: що я роблю? з якою метою? які результати моєї діяльності? як я цього досяг? чи можна зробити краще? що я буду робити далі? Якщо вчитель ставить перед собою ці питання, він розвивається. Як тільки він задоволений досягнутим, зупиняється його професійне зро-

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

стання. Рефлексія є обов'язковою умовою саморозвитку вчителя. Тому потрібно формувати розуміння, що центральне місце у рефлексивному процесі займає критика, однак вона має бути не особистісною, а лише виявляти недоліки у виконанні роботи, щоб зробити зміни.

Управлінська діяльність у системі розвивального навчання, за твердженням А. Б. Воронцова, є головним інструментом, який зв'язує в єдиний механізм роботу всього колективу педагогів розвивального навчання. В основі управлінської діяльності лежать наступні дії керівників:

1. Рефлексія як передумова управлінської діяльності. На цьому етапі виявляються утруднення та їх причини. Фіксація труднощів мотивує рефлексивну дію всіх учасників навчально-виховного процесу.

2. Планування – визначення маршруту руху, розвитку системи.

3. Організація неперервного процесу коригування цілей і збереження при цьому стратегічної мети.

4. Організація структури для виконання поставлених завдань, розподіл завдань для кожного учасника, делегування прав та обов'язків.

5. Мотивування членів педагогічного колективу.

6. Моніторинг результатів діяльності і контроль як його складова.

Підсумовуючи, зазначимо, що навчання дітей за системою розвивального навчання Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова є непростим шляхом створення нової школи. Той, хто обирає його, має бути впевненим, що таке навчання націлене на розкриття внутрішнього потенціалу людини, здатної в будь-яких соціально-економічних умовах реалізуватись, не припиняти розвиток своїх кращих якостей, творити своє життя на гуманній основі.

Література:

1. Воронцов А. Б. Практика розвивального навчання (система Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова) / А. Б. Воронцов. – М. : Русская энциклопедия, 1998. – С. 27–48.
2. Виготський Л. С. Структура і динаміка віку // Кутішенко В. П., Ставицька С. О. Психологія розвитку та вікова психологія. – К., 2009. – С. 67–78.
3. Давидов В. В. Теорія розвивального навчання / В. В. Давидов. – М. : Интор, 1996. – С. 5–30.
4. Давыдов В. В. О понятии развивающего обучения : сб. статей / Сиб. ин-т развивающего обучения. – Томск : Пеленг, 1995. – 142 с.